

Тимофєєва Л.Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Перелік прав і основних свобод, які необхідно охороняти та захищати в усьому світі закріплений Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція). Гуманістичний концепт необхідності захисту права на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу приватного та сімейного життя, заборона катувань, рабства та інше) залишився незмінним, але зміст прав людини (а також їх інтерпретація) значно розширився. Окремі питання пов'язані з теоретичним осмисленням та розвитком гуманізму у кримінальному праві досліджували: Д. О. Балобанова, Ю. Ю. Коломієць, І. В. Коршиков, В. В. Мальцев, О. М. Поліщук, Н. А. Савінова, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. Д. Філімонов, М. І. Хавронюк, М. В. Ююкіна та інші. Однак питання його інтерпретації у зрізі Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) залишається актуальним.

У багатьох рішеннях ЄСПЛ наголошується, що Конвенція – живий інструмент, а отже зміст стабільних фундаментальних цінностей може змінюватися залежно від економічної, соціальної, культурної ситуації, що також підтверджує аксіоматичність прав людини як концепції, а їх реалізація, зокрема розмивання концепції прав людини до інтересів, ближча до природи правових фікцій (як і реалії реалізації принципу гуманізму і водночас аксіоматичність концептуальної гуманістичності Кримінального Закону).

Правові тлумачення у рішеннях ЄСПЛ сприяють правильному розумінню та реалізації принципу гуманізму на національному рівні, зокрема з огляду на те, що реалізація принципу гуманізму полягає у визначенні переліку злочинів, які порушують права, та покарань за їх порушення у КК України. Кожне звернення до ЄСПЛ може кардинально змінити підхід до інтерпретації того чи іншого права чи

свободи для всього світу та України зокрема.

Динаміка Конвенції («живий інструмент») пов'язана з людськими якостями та взаємодією людей у суспільстві, оскільки порушення прав (головним чином вчинення злочинів), неможливе без соціальної взаємодії.

Інтерпретацію принципу гуманізму, виходячи з позицій ЄСПЛ, можна умовно уявити як гуманність кримінального Закону; наявних у кримінальному законі злочинів і покарань (відповідність фундаментальним правам людини), інших заходів кримінально-правового характеру; кримінальної відповідальності; процедури призначення покарання; виконання покарання, а також інші питання правозастосування принципу гуманізму. У розумінні ЄСПЛ, Закон гуманний, справедливий і відповідний принципам кримінального права тоді, коли відповідає положенням Конвенції.

Тривалі терміни позбавлення волі, у тому числі довічне позбавлення волі, без законної процедури скорочення строку не гуманні та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні ЄСПЛ.

У справі «Вінтер проти Сполученого Королівства» (Vinter and Others v. United Kingdom), скарги №№ 66069/09, 130/10 і 3896/10. суд розтлумачив статтю 3, яка вимагає перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення волі процедурою, що дозволяє внутрішнім органам державної влади розглянути питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці. Як зазначила суддя Пауер, стаття 3 включає у себе право на надію. Надія є важливим аспектом людської особистості, а її позбавлення заперечує фундаментальний аспект людяності та принижує особу.

Справа «Хатчінсон проти Сполученого Королівства» (Hutchinson v. United Kingdom), скарга № 57592/08 від 17.01.2017 р. стосувалася скарги засудженого щодо порушення статті 3 Конвенції (заборона нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження), який відбуває довічний вирок за вбивство трьох членів сім'ї та згвалтування четвертого. Покарання, на його думку, було жорстоким і таким, що принижує гідність, оскільки у нього не було надії на звільнення. Хоча Конвенція не забороняє призначення засудженим довічного позбавлення волі за особливо тяжкі злочини, такі як вбивство, але для дотримання положень Конвенції необхідно, щоб ув'язнені мали шанс

на звільнення та можливість перегляду вироку. 17.01.2017 р. після приведення національного законодавства у відповідність Велика палата ЄСПЛ у вищезазначеній справі постановила, що порушення статті 3 Конвенції відсутнє.

Як зазначає В. О. Туляков, «кримінально-правові сенси загалом засновані на приматі природних прав на щастя та надію – на щастя жити у безпеці та протест проти правових дисфункцій/зловживань та на надію справедливої та легітимної кари, реституцію та ресоціалізацію у разі порушення Закону» (Туляков В. О. Право на злочин та право бути покараним у контексті розвитку прав людини. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовтня 2017 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2017. С. 86).

Якщо аналізувати практику заміни довічного позбавлення волі позбавленням волі у порядку помилування в Україні, то така процедура не відповідає позиціям ЄСПЛ, оскільки покарання може бути призначене тільки судом. Помилування – це акт індивідуального милосердя щодо однієї особи, який виноситься Президентом України (а не судом), довічне позбавлення волі не може бути пом'якшено; відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу; національне законодавство не гарантує особі можливість перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі з заміною більш м'яким покаранням, зменшенням терміну покарання, припиненням відбуття покарання, умовно достроковим звільненням (GC) *Kafkaris v. Cyprus*, (GC) *Vinter and Others v. UK*, *Öcalan v. Turkey*).

На думку С. В. Хилюк, довічне позбавлення волі розглядається як не людяне покарання, якщо воно не може бути пом'якшено (inreducible): коли особу продовжують утримувати у місцях позбавлення волі без належних пенологічних підстав; відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу; національне законодавство не гарантує особі можливість перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі із заміною більш м'яким покаранням, зменшенням терміну покарання, припиненням відбуття покарання, умовно достроковим звільненням (Хилюк С. В. *Lex stricta* як складова принципу законності у кримінальному праві

інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua).

Проаналізувавши статистичні данні, можна зазначити, що станом на 2015 р. в установах виконання покарання знаходилось 1540 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Відбули більше ніж 20 років призначеного покарання 70 осіб, а скористалися правом на подачу клопотань про помилування 43 особи, яким відмовлено у застосуванні помилування (Актуальні питання вдосконалення процедури помилування: зб. матеріалів круглого столу. К.: Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 15-16).

З метою усунення невідповідності кримінального Закону України характеристикам принципам гуманізму та пропорційності, інтерпретованим у рішеннях ЄСПЛ, пропонується доповнити ст. 64 КК частиною 3 наступного змісту: «Покарання у виді довічного позбавлення волі обов'язково переглядається судом через 25 років відбуття покарання. Покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінено більш м'яким, за умови суспільно-корисної поведінки засудженого (наприклад, суспільно-корисна праця), діяльного каяття та примирення з потерпілим».